

Зміна парадигми відповідальності або start revolution from your bed

Якось, по дорозі на виборчу дільницю (власне, тоді ще права голосувати не мала, просто проводжала батьків), почула фразу «Одного разу ми вже проголосували за свою незалежність і тепер від нас нічого не залежить». Це було більше 10 років тому, за цей час відбулись дві революції, майже втрапились два вікна можливостей. Українське суспільство чемно слідує класичним законам демократії у процесі вибору привладної меншості: влада-опозиція-влада-опозиція. Помаранчева революція постала як спротив проти незаконної «узурпації престолу» Віктором Януковичем і на підтримку Віктора Ющенка, який тоді, станом на кінець 2004 року, уявлявся символом позитивних змін у країні, але натомість зробив значно більше для минулого України, ніж для її ж майбутнього. Розчаровані українці у 2010 році реалізують нічний кошмар принаймні тої частини населення, яка свято вірила у ідеали Помаранчевої революції – президентом таки стає Віктор Янукович, якому Ющенко у відсотках підтримки виборців на той момент вже навіть не конкурент. А потім прийшов злам 2013-2014 років... Революція... *«Крою, потам, не быць скотам»*¹... по факту, до влади приходять опозиція, пройшло ще 2 роки: рейтинг діючого президента за 2016 рік зменшився вдвічі (з 23% до 11%) і якби вибори до Верховної Ради відбулися найближчим часом, до неї пройшло б шість партій, на другому місці з яких Опозиційний блок². Граблі ті самі, коло зачароване, однак, формально, демократія спрацьовує: влада-опозиція-влада-опозиція. Але давайте не будемо зараз про політику. Тобто будемо, але про політику іншу, політику взяття на себе відповідальності. Хочу знову повернутися до фрази, з якої почала: «Одного разу ми вже проголосували за свою незалежність і тепер від нас нічого не залежить». Скільки ж змістів вона несе? Відносна більшість (48%) українців станом на 2015 рік віддали б перевагу життю в суспільстві, де все регламентує держава, але немає надмірної соціальної нерівності, тоді як 35% вважають за краще суспільство індивідуальної свободи, де кожен відповідає і піклується про себе сам³. Річ не у тім, що суспільство не може взяти на себе відповідальність, річ у тім, що ми звикли перекладати її на когось іншого. Українське суспільство – суспільство яке уникає відповідальності. Ірина Бекешкіна, інтерпретуючи результати дослідження «Ким ми себе вважаємо і хто ми є»⁴, висуває гіпотезу про становлення «нового патерналізму», коли на фоні розчарування у владі, очікування, що на неї покладалися, перекладаються на волонтерів та громадські організації, яким люди готові віддавати гроші. В принципі, цю гіпотезу можна підтвердити даними всеукраїнського дослідження «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», що проводиться ІС НАНУ (2015)⁵. У відповіді на одне з питань моніторингу, а саме *«В країні зараз активно розвивається волонтерський рух. Що Ви можете сказати про людей, що до цього активно долучилися?»* найбільша кількість респондентів обрали такі варіанти відповідей як «Вони реально врятували країну, і не відомо, що було б, якби не вони» (37,6%), «Вони багато в чому замінили державні структури і працюють набагато ефективніше» (42,5%). Але, знову ж таки, все залежить від інтерпретації,

¹ З тексту пісні Ляписа Трубецького «Не быць скотам»

² Електоральні настрої населення: серпень 2016. Соціологічна група «Рейтинг». Аудиторія: населення України від 18 років і старші. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення. Вибіркова сукупність: 2000 респондентів. Особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Помилка репрезентативності дослідження: не більше 2,2%. Терміни проведення дослідження: 18-23 серпня 2016 р. Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/elektoralnye_nastroeniya_naseleniya_avgust_2016.html

³ Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості. Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова 11-23 грудня 2015р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 10 071 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 1%. Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

⁴ З інформацією про дослідження можна ознайомитись тут: <https://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/vyuvatysya-z-paternalistskogo-kola-kym-ye-i-kym-vvazhayut-sebe-ukrayinci>

⁵ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Розрахункова вибірка охоплює 1 800 осіб, які репрезентують доросле населення України (18 і більше років) за статтю, віком, освітою, типом поселення й областями. За будовою вибірка є тріступеневою, стратифікованою, випадковою (із квотним скринінгом на останньому етапі). На першому етапі виробляється добір населених пунктів (точок опитування), на другому — добір адрес (вихідних точок маршруту), на третьому — добір респондентів. Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php

адже волонтери – такі ж самі члени суспільства, які, слідуючи за логікою «хто якщо не я» не побоялись взяти на себе відповідальність. Отже, феномен цікавий, але однозначно потребує детальнішого вивчення.

Інша дослідниця, соціолог Вікторія Бриндза припускає, що зараз відбувається перехід від суспільства, яке нічого не вирішує, до суспільства, яке щось вирішує. Йдеться не лише про те, що спільноти отримали чи у найближчому майбутньому отримають більше прав (закон про Децентралізацію), йдеться про те, що ми починаємо розуміти, що настав час реалізації фантастичного сценарію як у бородатому анекдоті – коли станеться диво і ми розв'яжемо наші проблеми самостійно.

Тож повернемося до питання, а що усе ж від нас залежить? Невже все що ми можемо – лише обирати для себе владу і чекати що відбудеться далі? За даними дослідження «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» (2015) на питання «А яку особисту відповідальність Ви несете за стан справ в цілому в Україні?» 55,8% опитаних відповіли що...ніяку (ще один плюс на шальки терезів патерналізму). Однак близько третини опитаних – 30% зазначили що часткову. Наступним питанням було «А яку особисту відповідальність Ви несете за стан справ у Вашому місті чи селі?»: ніяку – 46,9%, часткову – 37,8%. Тут вже ситуація краща, просто ми ще мислимо локально. У цьому ж дослідженні було і питання «У яких випадках Вам доводилось об'єднуватися з іншими людьми заради вирішення соціальних/власних проблем протягом останніх 12 місяців?» 35,8% опитаних обрали варіант «Жодної з цих ситуацій в мене не виникало», 22,1% - «Вирішував проблеми самостійно і ні з ким не об'єднувався», однак 21,1% опитаних обрали варіант «Благоустрій місць сумісного проживання (ремонт під'їздів, утеплення стін, озеленення тощо)». 22,1 – не такий вже й малий відсоток, трохи більше ніж 1/5, отже, це люди: а) здатні до об'єднання; б) люди які, умовно кажучи, вважають що у нас брудно не тому що Порошенко чи Путін насмітили, а тому що само воно явно не прибереться.

Отож що ми таки можемо зробити? Відходячи від соціологічних даних, перейдемо до аналізу міських ініціатив, як спроби взяти на себе відповідальність принаймні на рівні, що стосується міського благоустрою та цілої низки інших, тим чи іншим чином пов'язаних із життям міста питань.

У 2016 році команда проекту Mistosite створила базу міських ініціатив України, у якій міститься інформація про ініціативи та організації, діяльність яких пов'язана із вирішенням загальноміських або більш локалізованих проблем, таких як питання незаконної забудови, благоустрою тощо⁶. Вочевидь, до бази потрапили не усі ініціативи, а ті, організатори яких відгукнулись на прохання бути зареєстрованими у такий спосіб, отож, припускаємо, що таких активностей набагато більше, однак і наявна база дає нам безцінну можливість ознайомитись із напрямками діяльності існуючих ініціатив, географією їх виникнення та поширенням (загальноукраїнська, загальноміська, локальна, тощо).

У базі міститься інформація про 213 ініціатив що поділяються за наступними напрямками діяльності:

- (само)управління
- інформаційна діяльність
- благодійність
- благоустрій
- дискриміновані групи
- житло і ЖКГ
- захист довкілля
- захист тварин
- культура
- містобудування і архітектура
- освіта

⁶ Детальніше ознайомитись із базою можна за посиланням: <http://mistosite.org.ua/initiatives>

- ревіталізація
- спорт і здоровий спосіб життя
- транспорт

Інформація стосується ініціатив у 41 місті України. Йдеться про такі міста: Івано-Франківськ, Бердичів, Боярка, Броди, Біла Церква, Виноградів, Вишгород, Вишневе, Вінниця, Гадяч, Глухів, Дніпро, Добропілля, Дрогобич, Житомир, Запоріжжя, Зеленодольськ, Кам'янець-Подільський, Київ, Комсомольськ, Краматорськ, Кременчук, Кривий Ріг, Ладижин, Луцьк, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Рівне, Славутич, Тернопіль, Тернівка, Узин, Харків, Херсон, Хорол, Черкаси, Чернівці, Чернігів, Южноукраїнськ.

Як бачимо, географія активних міст є доволі широкою.

Загалом, найбільша кількість ініціатив зафіксована у столиці – 82. На другому місці по кількості Львів (34), на третьому Харків та Івано-Франківськ (13), 12 ініціатив зафіксовано в Одесі, у решті міст від 1 до 7. Насправді такі дані приємно вражають! Власне йдеться не просто про офіційно зафіксовані організації, які існують собі та й усе, йдеться про реальні рушії здійснення змін в українських містах. Про конкретні приклади діяльності ініціатив буде сказано дещо нижче.

Відповідь на питання які ж напрямки діяльності ініціатив переважають, знаходиться у таблиці №1.

Таблиця №1

Напрямок діяльності	К-ть ініціатив	Відсоток
культура	67	29,3%
благоустрій	55	24,0%
освіта	42	18,3%
(само)управління	40	17,5%
захист довкілля	25	10,9%
містобудування і архітектура	24	10,5%
транспорт	23	10,0%
ревіталізація	18	7,9%
спорт і здоровий спосіб життя	13	5,7%
дискриміновані групи	10	4,4%
захист тварин	9	3,9%
інформаційна діяльність	6	2,6%
житло і ЖКГ	5	2,2%
благодійність	3	1,3%

** Кількість ініціатив, перелічених у таблиці, перевищує 213, оскільки у базі ініціативи можуть накладатись за напрямками, наприклад, одна і та ж сама ініціатива може бути зарахована до таких напрямків як транспорт, містобудування і архітектура, дискриміновані групи, благоустрій, (само)управління.*

Отож, найбільш активними напрямками є культура (29,3%), благоустрій (24%), освіта (18,3%), (само)управління (17,5%). Можна припустити, це саме ті галузі, які є найбільш проблемними для мешканців тих чи інших регіонів, міст, чи навіть районів у містах.

Напрямки діяльності українських ініціатив у регіональному розрізі виглядають наступним чином (таблиця №2)

Таблиця №2

Напрямок діяльності	Захід (%)	Центр (%)	Південь (%)	Схід (%)
(само)управління	11,7	21,7	17,9	9,5
інформаційна діяльність	3,3	2,5	3,6	
благодійність		0,8	3,6	4,8
благоустрій	20,0	27,5	28,6	9,5
дискриміновані групи	8,3	1,7	7,1	4,8
житло і ЖКГ	1,7	1,7	3,6	4,8
захист довкілля	10,0	11,7	10,7	9,5
захист тварин	10,0	0,8	3,6	4,8
культура	21,7	33,3	28,6	28,6
містобудування і архітектура	3,3	10,8	21,4	14,3
освіта	21,7	16,7	14,3	23,8
ревіталізація	11,7	7,5	7,1	
спорт і здоровий спосіб життя	5,0	7,5		4,8
транспорт	10,0	7,5	21,4	9,5

Як бачимо, у розрізі регіонів тенденція у переважаючих ініціативах лишається тою ж самою: культура, благоустрій, освіта, самоуправління. Щоправда є і певні особливості, наприклад у Південній частині України зафіксований доволі високий відсоток ініціатив, скерованих на покращення ситуації у сфері містобудування і архітектури (21,4%), а також транспорту (21,4%). Варто, однак ще раз наголосити, що ці таблиці дають нам інформацію про приблизні тенденції у поширенні і типі громадських низових ініціатив, але про серйозний порівняльний аналіз на основі цієї бази, говорити, нажаль, не можемо, оскільки: а) база є неповною, тобто в неї включені не усі існуючі в Україні ініціативи; б) кількість ініціатив у різних містах та регіонах є нерівномірною та неспівставною.

Щоб зрозуміти більш детально, у чому ж саме полягає **суть** громадських ініціатив, звернемося до прикладу деяких ініціатив Львова (таблиця №3).

Таблиця №3

Назва	Місто	Напрямок діяльності	Рівень діяльності
Група 109	Львів	Ревіталізація	Загальноукраїнська
Йота	Львів	(Само)управління	Локальна
Кращий Сихів	Львів	(Само)управління, Благоустрій, Освіта, Захист довкілля	Локальна
Левандівський парк	Львів	Благоустрій	Локальна
Поверніть Нам «Львів»	Львів	Ревіталізація	Загальноміська

Назва	Місто	Напрямок діяльності	Рівень діяльності
Урбаністичні ідеї / NGO Urban Ideas	Львів	Ревіталізація	Загальноміська
Dog-Friendly City (Місто, дружнє до собак)	Львів	Захист довкілля, Захист тварин, Благоустрій	Загальноміська
Lyrneva	Львів	Благоустрій, (Само)управління	Загальноміська

Група 109 – міждисциплінарна урбаністична ініціатива, яка виникла під час однієї з «Майстерень міста»⁷. Спершу молоді архітектори та журналісти вивчали громадські простори Львова, а останніх 10 місяців працювали над проектом оновленого скверу, розміщеного за адресою: проспект Червоної Калини, 109 у мікрорайоні Сихів⁸.

Йота – ініціативна група, що організовує Фестиваль сусідів на Підзамчє. Метою фестивалю є свого роду провокація соціальних змін в громаді цього району. Підзамчє є доволі специфічним місцем, з одного боку, він має багату і суперечливу історію – це локація перших заводів 18-го століття і єврейського гетто під час Другої світової війни. З іншого боку, сьогодні цей район є проблематичним з точки зору безробіття, низької якості життя. На Підзамчє відбувається не так вже й багато подій культурного характеру. Організатори фестивалю сподіваються, що регулярні зустрічі і спільне дозвілля підтримуватимуть місцеву громаду, виховуватимуть у ній спільні цінності самоорганізації і загальних навичок спільних дій⁹.

ГО Кращий Сихів – спершу активісти цієї ГО захищали свій громадський простір від забудовника, котрий намагався звести в цьому місці доволі великий торговельний центр. Від травня 2014, коли понищений сквер раптом почав трансформуватися у будмайданчик, громада розпочала боротьбу за нього, організовуючи там культурні акції. Попри те, що забудовник досі намагається довести свою правоту в судах, виконком ЛМР наразі відмінив наказ департаменту містобудування щодо надання під забудову цієї ділянки, а ГО «Кращий Сихів» активно працює над тим, щоб офіційно затвердити межі зеленої зони. Очікуючи остаточних рішень, упродовж останніх місяців за власні кошти (більше 20 тис. грн.) мешканці встановили у сквері смітники, лавки, фігурку Матері Божої, посадили квіти і дерева, а спільно з урбаністами «Групи 109» розробили сучасний проект нового громадського простору, який тепер називають «Сквером Гідності». Для заміни мощення скверу активісти домоглися від районної ради 700 тис. грн. із бюджету розвитку міста. Додатково для розвитку громадського простору на початку місяця ГО «Кращий Сихів» отримала грант у сумі 17 150 грн.¹⁰

Левандівський парк – спротив громади району Левандівка проти зведення житлового будинку у парковій зоні. Ініціатива громадою робіт з облагородження парку.

⁷ Майстерня міста – культурно-урбаністична ініціатива, яка відбувається у Львові вже протягом трьох років в рамках спільного українсько-німецького проекту «Муниципальный розвиток та оновлення старої частини міста Львова».

⁸ Хто змінює міський простір Львова? Режим доступу: <https://biggggidea.com/practices/1426/>

⁹ Фестиваль сусідів на Підзамчї. Режим доступу: <http://iotastory.com/about-festival/about-the-festival-eng>

¹⁰ Хто змінює міський простір Львова? Режим доступу: <https://biggggidea.com/practices/1426/>

Поверніть Нам «Львів» – йдеться про відновлення роботи та переосмислення простору одного з найстарших кінотеатрів Львова, що розташований у Стрийському парку. Кінотеатр має однойменну назву «Львів». Учасники ініціативної групи звернулися до директора кінотеатру та до представників відповідних владних органів з вимогою підтримати складений ними план заходів і, таким чином, відновити функціонування фактично закинутого кінотеатру як культурної інституції¹¹.

NGO Urban Ideas – здійснює проекти ревіталізації громадських просторів Львова від 2013 року. До команди належать фахові архітектори, реставратори та дизайнери. В межах проекту Urban Cafe, втілюваного спільно з КУ Інститутом міста, *Urbanideas* періодично організовує воркшопи, до яких можуть долучитися всі охочі. Як правило, це — студенти «містобудівних» спеціальностей. Упродовж тижня команда вивчає вибраний простір і, враховуючи побажання користувачів та сучасні світові практики, створює проект його оновлення. Як правило, за час кожного воркшопу молодь втілює якийсь один елемент запропонованих змін: власноруч створює лавки, меблі тощо. За один рік *Urbanideas* провела воркшопи з ревіталізації площі Митної, простору Погулянки, дизайну інтер'єру для *Urban* Бібліотеки¹².

Dog-Friendly City (Місто, дружнє до собак) – учасники ініціативи, об'єднавши зусилля громадськості, влади та бізнесу створили перший в Україні Dog-парк із тренажерами. Перший тренувально-вигульний майданчик для собак у Львові облаштований на території парку ім. І. Франка (біля готелю «Дністер»), займає площу майже 4000 квадратних метрів та розділений на дві секції: для великих і малих порід собак. Територія огорожена парканом і оснащена спеціальною тамбурною системою входу. Користування майданчиком безкоштовне¹³. Також активісти встановили 40 екостанцій для прибирання за собаками. Проект із встановленням екостанцій став одним із переможців програми «Будуймо ЕКО Україну разом!» від еко-бренду «Чернігівське». Загальна сума інвестицій, зроблених брендом на втілення проекту, склала 135 436 гривень. Реалізатор проекту – Українська Біржа Благодійності. Згідно з проектом «Встановлення спеціальних станцій для прибирання за собаками у Львові», паркові зони та вулиці міста обладнані спеціальними станціями-смітниками, які містять бокс із пакетами для прибирання за тваринами, інструкцію щодо їх використання і контейнер для сміття¹⁴.

Lynneva – ініціатива виникла 2012 задля поширення ідеї сталого розвитку міст. Волонтери спершу допомагали міській владі розробляти таблиці на зупинках міського транспорту. Потім вони в рамках ініціативи втілили проект ревіталізації Галицької площі. Так влітку 2013 на місці колишнього безконтрольної паркування автомобілів з'явилися круглі лавочки, дерева і кріплення для велосипедів¹⁵.

Отже до чого все це? Хочеться вірити, що ми стоїмо на порозі повільних, але важливих змін, переходу від суспільства «перекладеної-відповідальності-на когось» до «суспільства покладеної-відповідальності-на-себе». Будемо бачити, що покажуть результати наступних соціологічних досліджень.

¹¹ Як врятувати кінотеатр «Львів». Режим доступу:

http://tvoemisto.tv/news/yak_vryatuvaty_kinoteatr_lviv_propozytsiya_aktivistiv_69339.html

¹² Хто змінює міський простір Львова? Режим доступу: <https://biggggidea.com/practices/1426/>

¹³ У Львові з'явився перший в Україні Dog-парк із тренажерами. Режим доступу:

http://galinfo.com.ua/video/u_lvovi_zyavyvsya_pershyu_v_ukraini_dogpark_iz_trenazheramy_233572.html

¹⁴ У Львові встановили першу екостанцію для прибирання за собаками. Режим доступу:

http://dailylviv.com/news/pryroda/u_lvovi_vstanovyly-40-ekostantsii-z-paketamy-dlya-prybyrannya-za-sobakamy-26693

¹⁵ Хто змінює міський простір Львова? Режим доступу: <https://biggggidea.com/practices/1426/>